

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

Spriedums

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2010. gada 15. aprīlī

lietā Nr. 2009-88-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Kristīne Krūma un Viktors Skudra,

pēc Vēsma Vilka konstitucionālās sūdzības,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, 19.² un 28.¹ pantu, rakstveida procesā 2010. gada 16. martā tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Militārpersonu izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14., 16. un 17. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 1998. gada 19. martā Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) pieņēma Militārpersonu izdienas pensiju likumu (turpmāk – Izdienas pensiju likums). Izdienas pensiju likums nosaka Nacionālo bruņoto spēku un Aizsardzības ministrijas pakļautībā un pārziņā esošo militāro struktūrvienību aktīvā militārā dienesta virsnieku, virsdienesta karavīru, profesionālā dienesta karavīru un ierindas dienesta zemessargu (turpmāk — militārpersonas) tiesības uz izdienas pensiju un tās piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtību.

2009. gada 16. jūnijā Saeima pieņēma likumu „Grozījumi Militārpersonu izdienas pensiju likumā”. Tas stājās spēkā 2009. gada 1. jūlijā. Šis likums papildināja Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumus ar 14., 16. un 17. punktu (turpmāk – arī apstrīdētie pārejas noteikumi).

Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14. punkts noteic:

„No 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim izdienas pensijas saņēmējam, kuram izdienas pensija piešķirta līdz 2009. gada 30. jūnijam, izdienas pensiju pārrēķina un samazina par 10 procentiem no aprēķinātā izdienas pensijas apmēra. Aizsardzības ministrija militārpersonu izdienas pensijas pārrēķina līdz 2009. gada 3. jūlijam.”

Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkts noteic:

„No 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim izdienas pensijas saņēmējam, kurš 2009. gada 1. jūlijā ir obligāti sociāli apdrošinātā persona (darba ņēmējs vai pašnodarbinātais), izdienas pensiju pārrēķina un samazina par 70% no aprēķinātā izdienas pensijas apmēra. Izdienas pensijas apmērs atjaunojams ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā zaudēts obligāti sociāli apdrošinātās personas statuss. Ja izdienas pensijas saņēmējs 2009. gada 1. jūlijā ir obligāti sociāli apdrošinātā persona (darba ņēmējs vai pašnodarbinātais), viņa pienākums ir līdz 2009. gada 6. jūlijam informēt Aizsardzības ministriju par to, kā arī par obligāti sociāli apdrošinātās personas statusa zaudēšanu triju darba dienu laikā no šā statusa zaudēšanas brīža.”

Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 17. punkts noteic:

„No 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim izdienas pensijas saņēmējam, kurš kļūst par obligāti sociāli apdrošināto personu (darba ņēmēju vai pašnodarbināto), ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā izdienas pensijas saņēmējs kļuvis par obligāti sociāli apdrošināto personu, izdienas pensiju pārrēķina un samazina par 70% no aprēķinātā izdienas pensijas apmēra. Izdienas pensijas apmērs atjaunojams ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā zaudēts obligāti sociāli apdrošinātās personas statuss. Izdienas pensijas saņēmēja pienākums ir triju darba dienu laikā no obligāti sociāli apdrošinātās personas statusa iegūšanas vai zaudēšanas brīža informēt par to Aizsardzības ministriju.”

2. Konstitucionālās sūdzības iesniedzēja **Vēsma Vilka** (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) kopš 2001. gada 31. decembra ir atvaļināta no dienesta un Latvijas Republikas Zemessardzes juridiskās daļas priekšnieka amata. Saskaņā ar Izdienas pensiju likumu viņai no 2002. gada 1. janvāra piešķirta izdienas pensija. Pieteikuma iesniedzēja līdz apstrīdēto pārejas noteikumu pieņemšanai bijusi nodarbināta, savukārt pēc apstrīdēto pārejas noteikumu spēkā stāšanās dienas, proti, 2009. gada 1. jūlija, darba tiesiskās attiecības pārtraukusi. Līdz ar to saskaņā ar Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14. punktu Pieteikuma iesniedzējai izdienas pensija ir pārrēķināta un samazināta par 10 procentiem no aprēķinātā pensijas apmēra.

Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka apstrīdētie pārejas noteikumi neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1., 91. un 109. pantam, un lūdz atzīt šīs normas par spēkā neesošām no to pieņemšanas brīža.

Pieteikumā norādīts, ka no Satversmes 1. panta izrietot tiesiskās paļāvības princips un samērīguma princips. Likumdevējs, pieņemot apstrīdētos pārejas noteikumus, kuri paredz izdienas pensijas samazināšanu par 10 procentiem nestrādājošiem izdienas pensijas saņēmējiem un par 70 procentiem strādājošiem izdienas pensijas saņēmējiem, esot pārkāpis šos principus.

Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka apstrīdētie pārejas noteikumi neatbilst arī Satversmes 91. pantam, jo strādājošiem izdienas pensijas saņēmējiem esot noteikts nesamērīgi liels aprēķinātās izdienas pensijas samazinājums salīdzinājumā ar nestrādājošiem izdienas pensijas saņēmējiem noteikto izdienas pensijas samazinājumu.

Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka izdienas pensija ir personas dienesta laikā nopelnītā sociālā garantija. Izdienas pensiju likuma normas, kas reglamentē attiecīgās pensijas piešķiršanas kārtību, esot palikušas nemainīgas. Ar apstrīdētajiem pārejas noteikumiem esot tikai ierobežota šo normu darbība noteiktā laika posmā. Līdz ar to apstrīdētie pārejas noteikumi ierobežojot Satversmes 109. pantā noteiktās pamattiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Apstrīdētie pārejas noteikumi esot pieņemti ar mērķi atrisināt valstī pastāvošās finansiālās problēmas, radīt budžeta līdzekļu ekonomiju un līdzsvarot visu valsts sociālā nodrošinājuma saņēmēju intereses. Vienlaikus šīs normas esot vērstas arī uz

to, lai radītu apstākļus, kas spiež izdienas pensijas saņēmējus pamest algotu darbu. Pieņemot pārgrozījumus sociālo tiesību jomā, valstij vajagot paredzēt zināmu laiku, lai skartās personas varētu tiem pienācīgi sagatavoties. Šajā gadījumā sagatavošanās laiks esot bijis tikai divas nedēļas garš. Neraugoties uz to, ka apstrīdēto pārejas noteikumu darbība ir ierobežota laikā, pēc būtības to sekas esot neatgriezeniskas, jo pastāv visai maza varbūtība, ka Pieteikuma iesniedzēja, kas izbeigusi darba tiesiskās attiecības, varēsot tās uzsākt no jauna pēc tam, kad likumā paredzētā ierobežojuma termiņš būs beidzies, proti, pēc 2012. gada 31. decembra.

Pēc Pieteikuma iesniedzējas domām, Saeima, nosakot personas pamattiesību ierobežojumus, neesot apsvērusi, vai sabiedrība gūs labumu no tā, ka izdienas pensijas saņēmēji darba tirgū tiks nomainīti ar citām personām. Savukārt mērķi – budžeta līdzekļu ekonomiju – ar apstrīdētajiem pārejas noteikumiem nemaz nevarot sasniegt, ja vairums strādājošo izdienas pensijas saņēmēju izvēlas darba tiesiskās attiecības pārtraukt. Saeima neesot izvērtējusi nedz šo apstrīdēto pārejas noteikumu ietekmes aspektu, nedz arī to, ka daļa izdienas pensijas saņēmēju varētu turpināt darba tiesiskās attiecības, saņemot atalgojumu „aplaksnē”, nemaksājot nodokļus un līdz ar to vēl vairāk samazinot valsts budžeta ieņēmumus.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdētos pārejas noteikumus, – Saeima – nepiekrīt Pieteikuma iesniedzējas viedoklim un uzskata, ka tie atbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normām.

Atbildes rakstā norādīts, ka, izvērtējot apstrīdēto pārejas noteikumu atbilstību Satversmei, jāņem vērā objektīvi faktori, kas saistīti ar ekonomisko situāciju valstī un Latvijas valsts budžeta iespējām apstākļos, kad tautsaimniecības stāvoklis būtiski pasliktinājies. Iekšzemes kopprodukta kritums salīdzināmajās cenās pret atbilstošo iepriekšējā gada periodu 2009. gada pirmajā ceturksnī bijis 18 procenti, bet otrajā ceturksnī – 19,6 procenti. Lielais ekonomiskās aktivitātes kritums izraisījis būtisku valsts budžeta ieņēmumu kritumu. 2009. gada sešos mēnešos konsolidētā valsts budžeta ieņēmumi bijuši 2052 miljoni latu, tas ir, par 363,4 miljoniem latu jeb 15 procentiem mazāk nekā 2008. gada sešos mēnešos. 2009. gada sešos mēnešos valsts konsolidētā budžeta finansiālais deficīts sasniedzis 449,9 miljonus latu.

Šādos apstākļos Saeima bijusi spiesta veikt efektīvus pasākumus, lai apturētu valsts ekonomikas lejupslīdi, saglabātu funkcionēt spējīgu finanšu sistēmu un līdzsvarotu sabiedrības vēlmes ar to īstenošanas iespējām. Turklāt saskaņā ar 2009. gada 11. marta Deklarāciju par Ministru kabineta iecerēto darbību valdība esot apņēmusies panākt budžeta deficīta samazinājumu. Tas izrietējis gan no saistībām pret Eiropas Komisiju un Starptautisko Valūtas fondu, gan arī no apņemšanās apturēt valsts ekonomikas lejupslīdi.

Saeima norāda, ka likumā „Grozījumi likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam”” ministriju un citu centrālo valsts iestāžu budžetos esot ticis plānots būtisks izdevumu samazinājums, lai panāktu budžeta konsolidāciju 500 miljonu latu apmērā. Budžeta izdevumu samazināšanai tika plānots plašs pasākumu kopums, tostarp izdevumu samazināšana ministrijās un citās centrālajās iestādēs, veicot institucionālās un nozaru politikas izmaiņas, kā arī struktūru optimizēšanu. Grozījumi izdienes pensiju reglamentējošajos likumos, tostarp arī apstrīdētie pārejas noteikumi, un likums “Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” esot vērsti uz šo pašu mērķi. Apstrīdētie pārejas noteikumi vienlaikus nodrošinot līdzekļu ekonomiju gan pamatbudžetā, gan speciālajā budžetā. Proti, izdienes pensijas militārpersonām tiek maksātas gan no pamatbudžeta, gan no valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta. Saeima uzsver, ka sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta darbības princips ir pašfinansēšanās, proti, sociālās apdrošināšanas normatīvie akti paredzot visciešāko saikni starp sociālās apdrošināšanas iemaksām un sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem. Ekonomiskās krīzes rezultātā samazinoties strādājošo darba ienākumi un pieaugot bezdarbs. Rezultātā esot būtiski samazinājušies ieņēmumi speciālajā budžetā, ko pamatā veido sociālās apdrošināšanas iemaksas. Ievērojot sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izpildi un ieņēmumu prognozes, kā arī plānotos izdevumus nākamajiem gadiem, valsts speciālā budžeta uzkrājums tiktu izlietots jau pāris gadu laikā, ja Saeima neveiktu attiecīgus pasākumus.

Atbildes rakstā izteikts viedoklis, ka apstrīdētie pārejas noteikumi neesot pretrunā ar Satversmes 109. pantu, jo sociālās tiesības esot īpašas un atšķirīgas tiesības. Šo tiesību īstenošana esot atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un

pieejamiem resursiem. Ekonomiskā izaugsme un nodarbinātība esot augstāka līmeņa sociālās aizsardzības sistēmas priekšnosacījumi. Laikā no 2002. gada līdz 2008. gadam, paaugstinoties valsts ekonomiskās izaugsmes tempiem un attiecīgi pieaugot arī speciālā budžeta ieņēmumiem, gan vecuma pensiju, gan arī izdienas pensiju apmērs esot būtiski palielinājies.

Saeima uzskata, ka izdienas pensijas apmēra samazinājums jāskata kontekstā ar ekonomiskās situācijas pasliktināšanos. Atbildes rakstā norādīts, ka apstrīdētajos pārejas noteikumos ietvertais ierobežojums esot iecerēts kā terminēts risinājums.

Apstrīdētajos pārejas noteikumos ietvertajam ierobežojumam esot legītīms mērķis, proti, aizsargāt ne tikai speciālā budžeta intereses, bet arī Satversmes 116. pantā minēto konstitucionālo vērtību – citu cilvēku labklājību, ņemot vērā valsts pienākumu arī nākotnē nodrošināt gan valsts pensijas, gan citus sociālos pakalpojumus.

Šo mērķi neesot iespējams sasniegt ar citiem Saeimas un Ministru kabineta kompetencē esošiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Speciālā budžeta izdevumu samazināšanai hipotētiska alternatīva varētu būt tā ieņēmumu palielināšana, paaugstinot iemaksu likmes darba devējiem un nodarbinātajiem. Šāda alternatīva radītu veselu virkni nelabvēlīgu seku, kas ilgtermiņā ļoti negatīvi ietekmētu valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Saeima uzskata, ka izraudzītie līdzekļi minēto mērķu sasniegšanai ir piemēroti, jo ar apstrīdēto pārejas noteikumu pieņemšanu tiekot panākta budžeta līdzekļu ekonomija un tiekot sabalansētas visu valsts sociālā nodrošinājuma saņēmēju intereses. Līdz ar to apstrīdētie pārejas noteikumi uzskatāmi par samērīgiem jeb atbilstošiem mērķa sasniegšanai, jo labums, ko iegūs sabiedrība, esot lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu.

4. Pieaicinātā persona – Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) – norāda, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu pieder pie sociālajām tiesībām, kas ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo to īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem. Vienlaikus vērā ņemams esot tas, ka šīs tiesības iekļautas Satversmē un

līdz ar to valsts no to īstenošanas nevarot atteikties. Minētais secinājums izrietot arī no sociāli atbildīgas valsts principa.

Izdienas pensiju mērķis esot nodrošināt iztikas līdzekļus personām, kuru darbs saistīts ar ātrāku profesionālo iemaņu zudumu, kas var rasties pirms vecuma pensijas piešķiršanai noteiktā vecuma sasniegšanas. Likumdevējs apstrīdētajos pārejas noteikumos esot noteicis izdienas pensijas izmaksu ierobežojumus uz laiku, tādējādi sašaurinot Satversmes 109. pantā garantētās personu pamattiesības.

Atsaucoties uz Lietuvas Konstitucionālās tiesas praksi, Tiesībsargs atzīst, ka valstī varot rasties ārkārtas situācija, kad objektīvi trūkst līdzekļu izdienas pensiju izmaksāšanai, un šādā situācijā izdienas pensiju izmaksāšanas tiesiskais regulējums varot tikt grozīts, arī samazinot izdienas pensiju lielumu tiktāl, ciktāl tas nepieciešams vitāli svarīgu sabiedrības un valsts interešu nodrošināšanai un citu konstitucionālo vērtību aizsardzībai. Tādējādi valsts budžeta līdzekļu ekonomiju un tās ietvaros realizēto sociālās solidaritātes principu varot uzskatīt par apstrīdēto pārejas noteikumu leģitīmo mērķi.

Vērtējot apstrīdēto pārejas noteikumu samērīgumu, Tiesībsargs pievienojas Saeimas atbildes rakstā norādītajam, ka šajā gadījumā nevarot tikt ignorēti ekonomiskie faktori. Līdz ar to ekonomiskās krīzes apstākļos izdienas pensiju samazināšana uz laiku esot piemērots līdzeklis leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Likumdevējs, nosakot izdienas pensiju izmaksas ierobežojumus attiecībā uz nestrādājošiem izdienas pensiju saņēmējiem, neesot paredzējis minimālo tiesību apjomu, kam personai vajadzētu būt garantētam jebkurā gadījumā, lai tā spētu apmierināt savas pamatvajadzības. Īpaša nozīme tam esot gadījumos, kad persona atvaļināta no dienesta veselības stāvokļa dēļ un no pašas neatkarīgu iemeslu dēļ nav spējīga gūt papildu ienākumus. Turklāt šāds regulējums ierobežojot pensijas saņēmēju iespējas iesaistīties sabiedriskajā, sociālajā un kultūras dzīvē.

Pēc Tiesībsarga domām, izdienas pensija esot vērtējama kā papildu sociālā garantija un tās mērķis esot tāds pats kā vecuma pensijas mērķis – garantēt personai iztiku tad, ka tā vairs nav spējīga aktīvi iesaistīties darba tiesiskajās attiecībās. Tādējādi, lai arī iztikas līdzekļu nodrošināšana neesot vienīgais izdienas pensijas

mērķis, šis apstākļi tomēr ļaujot izdienas pensijas izmaksas ierobežojumus salīdzināt ar vecuma pensijas izmaksas ierobežojumiem.

No Saeimas sēžu stenogrammām, kā arī no Izdienas pensiju likuma projekta un tā anotācijas neesot gūstams apstiprinājums tam, ka likumprojekta izstrādātāji un Saeima būtu pietiekami apsvēruši, vai izvirzīto mērķi nav iespējams sasniegt ar citiem, alternatīviem līdzekļiem, kas mazāk ierobežotu personas pamattiesības.

Likumdevējs neesot paredzējis saudzējošu pāreju uz jauno tiesisko regulējumu. Proti, laiks no apstrīdēto pārejas noteikumu pieņemšanas brīža līdz to spēkā stāšanās brīdim esot bijis pārmērīgi īss. Tādējādi personām esot liegta iespēja pienācīgā kārtā sagatavoties pārmaiņām un plānot savu turpmāko dzīvi atbilstoši samazinātajam izdienas pensijas apmēram.

Tiesībsargs uzskata, ka apstrīdētie pārejas noteikumi neatbilst samērīguma principam un tiesiskās paļāvības principam un līdz ar to arī Satversmes 1. un 109. pantam.

5. Aizsardzības ministrija informē, ka 2009. gada 31. decembrī bijuši 1240 izdienas pensiju saņēmēji. Vidējā militārpersonu izdienas pensija esot 260 latu mēnesī. No visiem izdienas pensionāriem apmēram seši procenti joprojām strādājot, proti, apmēram 60 personas saņemot militārpersonas izdienas pensiju un vienlaikus esot nodarbinātas. No vienas šādas personas izdienas pensijas mēnesī tiek ieturēti vidēji 182 lati. Līdz 2009. gada 31. decembrim no strādājošo personu izdienas pensijām ieturēti kopumā 74 880 latu. No apstrīdēto pārejas noteikumu pieņemšanas brīža līdz 2009. gada decembrim kopējais ieturējums no militārpersonu izdienas pensijām varētu sasniegt 252 980 latu.

Secinājumu daļa

6. Lieta ir ierosināta par Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14., 16. un 17. punkta atbilstību Satversmes 1., 91. un 109. pantam. Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14. punktā noteikts militārpersonas izdienas pensijas samazinājums par 10 procentiem no aprēķinātās izdienas pensijas. Savukārt Izdienas pensiju likuma

pārejas noteikumu 16. un 17. punktā noteikts izdienas pensijas samazinājums par 70 procentiem no aprēķinātās izdienas pensijas tām personām, kuras saņem šo pensiju un vienlaikus ir nodarbinātas.

Satversmes tiesas likuma 19.² panta pirmā daļa noteic: “Konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) Satversmes tiesai var iesniegt ikviens persona, kura uzskata, ka tai Satversmē noteiktās pamattiesības aizskar tiesību norma, kas neatbilst augstāka juridiska spēka tiesību normai.” Tātad persona var vērsties Satversmes tiesā tikai tādos gadījumos, kad pastāv tieša saikne starp šīs personas tiesību aizskārumu un apstrīdēto tiesību normu. No minētās normas arī izriet, ka personas pamattiesību aizskārumam jābūt tiešam un konkrētam.

Izskatot lietu pēc personas konstitucionālās sūdzības, Satversmes tiesas uzdevums ir izvērtēt to tiesību normu atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām, kuras faktiski ir aizskārušas vai var aizskart personas pamattiesības.

Pieteikuma iesniedzējai bija piešķirta militārpersonas izdienas pensija un vienlaikus viņa bija arī nodarbināta un obligāti sociāli apdrošināta persona (*sk. lietas materiālu 12. lpp.*). Pieteikuma iesniedzēja, iesniedzot konstitucionālo sūdzību, darba tiesiskās attiecības jau bija izbeigusi. No pieteikuma izriet, ka izdienas pensija Pieteikuma iesniedzējai tika ieturēta 70 procentu apmērā, proti, saskaņā ar Izdienas pensijas likuma pārejas noteikumu 17. punktu izdienas pensijas apmērs atjaunojams ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā zaudēts obligāti sociāli apdrošinātās personas statuss. Kā liecina Aizsardzības ministrijas sniegtā informācija, dažām personām, kuras no 2009. gada 1. jūlija bija pārtraukušas darba tiesiskās attiecības, tika kļūdaini izmaksātas par 70 procentiem samazinātas izdienas pensijas, jo pēc apstrīdēto pārejas noteikumu spēkā stāšanās līdz izdienas pensiju pārreķināšanas un izmaksāšanas dienai vēl nebija saņemti visi dati par tām personām, kuras līdz apstrīdēto pārejas noteikumu spēkā stāšanās dienai bija pārtraukušas darba tiesiskās attiecības. No lietas materiāliem izriet, ka šī kļūda ir izlabota un summas, kas tika nepamatoti ieturētas no pensijas, ir atmaksātas.

Līdz ar to Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 16. un 17. punkts Pieteikuma iesniedzēju neskar.

Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 3. punkts noteic, ka tiesvedību lietā var izbeigt līdz sprieduma pasludināšanai ar Satversmes tiesas lēmumu, ja Satversmes tiesa konstatē, ka lēmums par lietas ierosināšanu neatbilst šā likuma 20. panta piektās daļas prasībām. Savukārt Satversmes tiesas likuma 20. panta piektās daļas 3. punktā kā viens no tiesvedības izbeigšanas pamatiem minēta pieteikuma neatbilstība Satversmes 19.² panta prasībām.

Ja Satversmes tiesas kolēģijai, lemjot par lietas ierosināšanu, rodas šaubas par konkrēta aizskāruma esamību, tad minētais jautājums tiek izlemts lietas sagatavošanas un izskatīšanas gaitā.

Konkrētās lietas ietvaros Satversmes tiesa ir tiesīga izvērtēt izdienas pensiju samazinājumu militārpersonām vienīgi tiktāl, ciktāl tas attiecas uz Pieteikuma iesniedzēju, proti, var izvērtēt Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14. punktu (turpmāk – apstrīdētā norma).

Līdz ar to tiesvedība daļā par Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 16. un 17. punkta atbilstību Satversmes 1., 91. un 109. pantam ir izbeidzama.

7. Apstrīdētā norma attiecas uz sociālo tiesību jomu. Arī Saeima atbildes rakstā norāda, ka likumdevējs Izdienas pensiju likuma pārejas noteikumos ir noteicis militārpersonu izdienas pensiju izmaksu ierobežojumus, tādējādi sašaurinot Satversmes 109. pantā personai garantētās pamattiesības uz sociālo nodrošinājumu.

No Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātiskas republikas jēdziena izriet vairāki tiesiskas valsts pamatprincipi, tostarp arī tiesiskās paļāvības princips un samērīguma princips [*sk. Satversmes tiesas 1998. gada 10. jūnija sprieduma lietā Nr. 04-03(98) secinājumu daļas trešo rindkopu un 2000. gada 24. marta sprieduma lietā Nr. 04-07(99) secinājumu daļas 3. punktu*].

Satversmes tiesa norādījusi, ka “valsts iestādēm ir jābūt konsekventām savā darbībā attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem, jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties uz konkrētā normatīvā akta pamata” [*Satversmes tiesas 1998. gada 10. jūnija sprieduma lietā Nr. 04-03(98) secinājumu daļas trešā rindkopa*]. Savukārt samērīguma princips nozīmē, ka tad, ja publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp personas

un valsts vai sabiedrības interesēm (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1. punktu un 2003. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2002-12-01 secinājumu daļas 5. punktu*).

Izvērtējot kādas tiesību normas atbilstību tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1. pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā tas, ka šo principu izpausme dažādās tiesību jomās var atšķirties. Arī apstrīdētās normas raksturs, saikne ar citām Satversmes normām un vieta tiesību sistēmā neizbēgami ietekmē Satversmes tiesas īstenoto kontroli. Proti, likumdevēja rīcības brīvība konkrēta jautājuma regulēšanā var būt plašāka vai šaurāka, un Satversmes tiesai ir jāvērtē, vai Saeimas izmantotās rīcības brīvības apjoms atbilst Satversmē noteiktajam (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 15.2. un 15.3. punktu*).

Līdz ar to apstrīdētās normas atbilstība tiesiskās palāvības principam un samērīguma principam jāvērtē kopsakarā ar Satversmes 109. pantu.

8. Satversmes 109. pants noteic, ka „ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos”.

Satversmes tiesa jau agrāk norādījusi, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas, atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību realizācija ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem. Satversmes 109. pants garantē iedzīvotājiem tiesības uz stabilu un prognozējamu, kā arī efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmu, kura nodrošina samērīgu sociālo nodrošinājumu. Taču Satversmes 109. pantā nav reglamentēti pensiju sistēmas noteikumi. Līdz ar to šī norma paredz un pieļauj zināmas atšķirības sociālā nodrošinājuma saņemšanā (*sk., piemēram, Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2001-11-0106 secinājumu daļas 1. punktu*).

Satversmes 109. pantā noteikto pamattiesību īstenošanā likumdevējam ir plaša rīcības brīvība, regulējot jautājumu par to, kāda veida sociālo nodrošinājumu un pēc kādiem kritērijiem tā vai cita personu grupa to saņems. Tomēr šī brīvība nav neierobežota. Tai robežas nosaka Satversmes citas normas un principi.

Satversmes 109. pantā ietvertais sociālā riska gadījumu uzskaitījums nav izsmelošs. Likumdevējs, izvērtējot dažādus sociālā riska faktorus un valsts ekonomiskās iespējas, var izmantot savu rīcības brīvību un veidot sociālās drošības sistēmu, nosakot arī citus sociālā nodrošinājuma veidus. Proti, likumdevējam ir tiesības likumos noteikt dažādus sociālās aizsardzības veidus (pabalstus, pensijas, piemaksas u.c.) un konkretizēt personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Izdienas pensijas ir vērstas uz to, lai, iestājoties noteiktiem apstākļiem, nodrošinātu valsts atbalstu personām, kuru darbs saistīts ar profesionālo iemaņu zudumu, kas var rasties jau pirms vecuma pensijas piešķiršanai noteiktā vecuma sasniegšanas. Izdienas pensija ir papildu sociālā garantija personām, kuras valsts interesēs īpašos apstākļos pildījušas noteiktas funkcijas (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 4. decembra sprieduma lietā Nr. 2003-14-01 7. punktu*). Valsts var izvēlēties dažādus līdzekļus, lai kompensētu personām ar dienestu saistītos īpašos apstākļus.

Satversmes tiesa jau secinājusi, ka nedz tas, ka izdienas pensijas daļēji tiek izmaksātas no valsts pamatbudžeta, nedz arī tas, ka šīs pensijas aptver ne vien sociālo tiesību aspektu, bet kalpo arī citiem mērķiem, neizņem tās no Satversmes 109. panta tvēruma (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 5.1. un 5.2. punktu*).

Apstrīdētā norma ietilpst Satversmes 109. pantā garantēto tiesību uz sociālo nodrošinājumu saturā.

9. Satversmes tiesa secinājusi, ka Satversmes 109. pants negarantē personai tiesības uz konkrēta veida pensiju, tostarp uz izdienas pensiju, kas aprēķināta pēc noteiktiem kritērijiem un konkrētā apmērā. Taču, ja reiz valsts konkrēta veida pensiju ir paredzējusi likumā, tad Satversmes 109. pants prasa, lai valsts turpmākā rīcība attiecībā uz šo pensiju atbilstu tiesiskas valsts principiem, tostarp tiesiskās paļāvības principam un samērīguma principam (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 5.5. punktu*).

Valsts garantētais sociālo tiesību nodrošinājuma apmērs var mainīties atkarībā no valsts rīcībā esošo finanšu līdzekļu apjoma. Noteiktos gadījumos ekonomiskā krīze

var sasniegt tādu līmeni, ka likumdevējam ir rīcības brīvība veikt korigējošus pasākumus, pat ja šie pasākumi skartu Satversmē noteiktās pamattiesības. Ekonomiskās lejupslīdes un krīzes situācijā, kad valsts finanšu resursi ir ļoti ierobežoti, un valsts ir spiesta veikt vispārēju samazinājumu valsts budžeta izmaksām, pensiju apmērs var tikt samazināts. Proti, valstij ir rīcības brīvība mainīt pensiju saņemšanas nosacījumus, lai nodrošinātu taisnīgu sociālās apdrošināšanas sistēmu (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 24. un 29.2. punktu*).

Sociālā solidaritāte ekonomiskās krīzes apstākļos nozīmē to, ka ikviens pilsonis uzņemas proporcionālu atbildību par krīzes seku novēršanu (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra sprieduma lietā Nr. 2009-11-01 10.3. punktu*). Satversmes tiesa secinājusi, ka krīzes pārvarēšanas pasākumiem un ar tiem saistītajiem personu tiesību ierobežojumiem ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem. Proti, tie jāveic uz pienācīga izvērtējuma pamata, ievērojot tiesiskas valsts principus (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 17.2., 23. un 25. punktu un 2010. gada 18. janvāra sprieduma lietā Nr. 2009-11-01 10.3. punktu*).

Tāpat Satversmes tiesa jau norādījusi, ka, raugoties no Satversmes 109. pantā noteikto pamattiesību nodrošināšanas un aizsardzības aspekta, pastāv atšķirība starp vecuma pensijām un izdienas pensijām (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 5.2. punktu*). Minētās atšķirības nav nosakāmas abstrakti, bet izvērtējamas, ņemot vērā izdienas pensijas veidu un katras konkrētās lietas apstākļus.

10. Militārā dienesta likuma 41. pantā ir noteikts maksimālais vecums militārā dienesta pildīšanai katrā konkrētajā dienesta pakāpē. Leitnantam profesionālajā aktīvajā dienestā tas ir 35 gadi, citām militārpersonām – 45 līdz 60 gadi.

Satversmes tiesa jau iepriekš secinājusi, ka karavīriem dienesta pildīšanas laiks ir īpaši ierobežots un dienestu nav iespējams turpināt līdz vecuma pensijas piešķiršanai noteiktā vecuma sasniegšanai. Izdienas pensija nodrošina atvaļinātajiem karavīriem iespēju integrēties civilajā dzīvē, proti, iespēju apgūt civilo profesiju, un nodrošina viņiem iztikas līdzekļus, ņemot vērā to, ka dienesta nosacījumi, prasības un

apstākļi var būtiski ietekmēt karavīru turpmākās iespējas konkurēt darba tirgū. Turklāt izdienas pensija ir viens no faktoriem, kas kompensē ierobežojumus, kuri ir spēkā militārā dienesta izpildes laikā (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 4. janvāra sprieduma lietā Nr. 2006-13-01 7.1. punktu*).

Izdienas pensiju likums (2008. gada 3. aprīļa likuma redakcijā) noteica, ka tiesības uz izdienas pensiju ir militārpersonai, kurai aprēķinātais izdienas stāžs ir ne mazāks par 20 gadiem vai mazāks par 20 gadiem, ja militārpersona dienestu uzsākusi līdz 2004. gada 31. decembrim un nodienējusi ne mazāk kā 10 gadus vai ja militārpersona dienestu uzsākusi pēc 2005. gada 1. janvāra, nepārtraukti nodienējusi 10 gadus un atvaļināta kādā no likumā noteiktajiem gadījumiem.

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka militārpersonām piešķirtās izdienas pensijas mērķis visupirms ir nodrošināt personai atbalstu pārkvalificēšanās periodā. Savukārt tikai tādai militārpersonai, kura pensionējas īsi pirms vispārējā pensijas vecuma sasniegšanas, izdienas pensijai būtu jānodrošina pienācīga iztika, jo varbūtība, ka persona šajā vecumā pārkvalificēsies, ir minimāla (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 4. janvāra sprieduma lietā Nr. 2006-13-01 8.2. punktu*).

10.1. Pieteikuma iesniedzēja ir sasniegusi vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu. Saskaņā ar Izdienas pensiju likuma 10. panta pirmo daļu izdienas pensijas izmaksu pārtrauc vai tās apmēru groza, ja izdienas pensijas saņēmējam tiek piešķirta vecuma pensija saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām”.

Pieteikuma iesniedzējas izdienas pensija pēc sava rakstura ir kompensējoša – tā kompensē dienesta laikā noteiktos ierobežojumus neatkarīgi no tā, vai šie ierobežojumi ir vai nav radījuši priekšlaicīgu darba spēju samazināšanos. Šajā gadījumā tā pensijas daļa, kas tiek izmaksāta kā starpība starp piešķirto vecuma pensiju un izdienas pensiju, ne vien nodrošina iztiku, bet arī ir atlīdzība par valsts dienesta pildīšanu.

10.2. Sociālo tiesību īstenošanā ir jāievēro vispārējie tiesību principi, kas veido personas un valsts tiesisko attiecību pamatu. Likumdevējs, nosakot izdienas pensijas saņemšanas kārtību un apmēru, nebūt nav atbrīvots no minēto tiesību principu ievērošanas.

Arī ekonomiskās lejupslīdes un krīzes apstākļos ir jānodrošina valsts piešķirtās izdienas pensijas, bet, tās samazinot, ir jāievēro samērīgums, respektīvi, valsts nevar atkāpties no tā, ko pati iepriekš noteikusi, un nostādīt personu būtiski nelabvēlīgā situācijā, nesamērīgi pārkāpjot personas tiesisko paļāvību uz likumā paredzēto izdienas pensiju.

Apstrīdētā norma nav vērsta uz sociālās drošības sistēmas maiņu. Tā paredz, ka noteiktu laiku – no 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim – personām piešķirtās izdienas pensijas tiks izmaksātas 90 procentu apmērā. Apstrīdētajā normā paredzētais pasākums, kura mērķis ir atrisināt finansiālās problēmas, uzskatāms par izņēmumu no valstī izveidotās militārpersonu izdienas pensiju sistēmas.

Līdz ar to, neizmaksājot likumā noteiktajā kārtībā piešķirto izdienas pensiju pilnā apmērā, tiek ierobežotas Pieteikuma iesniedzējai Satversmē noteiktās pamattiesības.

11. Kaut arī Satversmes 116. pants tieši neparedz gadījumus, kad Satversmes 109. pantā noteiktās pamattiesības varētu tikt ierobežotas, tās tomēr nevar atzīt par absolūtām. Pieņēmums, ka konkrētām pamattiesībām vispār nevarētu noteikt ierobežojumus, nonāktu pretrunā gan ar Satversmē garantētajām citu personu pamattiesībām, gan arī ar citām Satversmes normām (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 2. punktu*).

Līdz ar to Satversmes 109. pantā garantētās tiesības var ierobežot, ja ierobežojums ir noteikts ar likumu, attaisnots ar leģitīmu mērķi un atbilst samērīguma principam.

12. Satversmes 109. pantā noteikto pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, proti, tas ietverts Izdienas pensiju likumā, ko Saeima pieņēmusi 2009. gada 16. jūnijā un Valsts prezidents izsludinājis 2009. gada 30. jūnijā. Lietā nav strīda par to, ka apstrīdētā norma ir noteikta ar pienācīgā kārtā pieņemtu un izsludinātu likumu. Taču Satversmes tiesa vērš uzmanību uz to, ka likumdošanas process, kādā 2009. gadā, proti, ekonomiskās lejupslīdes apstākļos, tika noteikti sociālo tiesību ierobežojumi, ir neadekvāts, jo likumprojektu sagatavošana un pieņemšana bija

sasteigta un sabiedrība par likumu pieņemšanu iepriekš netika pienācīgi un savlaicīgi informēta (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 17.2. punktu un 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 26. punktu*).

Apstrīdētajā normā paredzētais pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu.

13. Saeima atbildes rakstā norāda, ka apstrīdētā norma pieņemta ekonomiskās lejupslīdes novēršanas pasākumu ietvaros un ir vērsta uz Satversmes 116. pantā minēto mērķu – citu personu tiesību aizsardzība un sabiedrības labklājība – sasniegšanu. Apstrīdētā norma esot tikai viens no daudzajiem pasākumiem, kas veikti, lai sabalansētu valsts budžetu, aizsargātu citas konstitucionālās vērtības un nodrošinātu svarīgas sabiedrības un valsts intereses.

Satversmes tiesa jau secinājusi, ka 2009. gadā Latvijā sākās strauja ekonomiskā lejupslīde un bija nepieciešams būtiski samazināt valsts budžeta izdevumus, tostarp arī atalgojumu, kas tiek izmaksāts no valsts budžeta līdzekļiem (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedumu lietā Nr. 2009-43-01 un 2010. gada 18. janvāra spriedumu lietā Nr. 2009-44-01*). Šīs lietas ietvaros nav nepieciešams atkārtoti pārliecināties par to, ka apstrīdētās normas pieņemšanas laikā bija nepieciešams samazināt valsts budžeta izdevumus.

Satversmes tiesa atzinusi, ka valsts budžeta izdevumu samazināšanas nolūkā izstrādātajam regulējumam ir leģitīms mērķis – sabiedrības labklājības nodrošināšana (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 16. punktu un 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 4.2. punktu*). Satversmes tiesai nav pamata apšaubīt to, ka ar apstrīdētās normas palīdzību un vēl citiem pasākumiem kopumā ir panākta valsts budžeta izdevumu samazināšana, attiecīgi sekmēta ieņēmumu un izdevumu līdzsvarošana un tādējādi visas sabiedrības labklājība.

Līdz ar to apstrīdētajam ierobežojumam ir leģitīms mērķis un ar apstrīdēto normu šo mērķi var sasniegt.

14. Atbildes rakstā norādīts, ka apstrīdētā norma izstrādāta un pieņemta vienota pasākumu kopuma ietvaros, lai nodrošinātu likumā „Grozījumi likumā „Par valsts budžetu 2009. gadam”” plānoto izdevumu samazinājumu – budžeta konsolidāciju 500 miljonu latu apmērā, un vienlaikus ar likumu “Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” (turpmāk – Izmaksu likums) un citiem likumiem, kuros noteikts izdienas pensiju izmaksu samazinājums.

Satversmes tiesa secinājusi, ka izdienas pensiju izmaksu samazinājums noteikts tādu pašu apsvērumu dēļ kā vecuma pensiju izmaksu samazinājums. Visi attiecīgajās normās paredzētie pensiju izmaksu apmēri būtībā balstās uz līdzīgu likumdevēja izpratni par tā tiesībām ieviest noteiktas izmaiņas sociālo tiesību regulējumā (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 21. un 22. punktu*).

Satversmes tiesa 2009. gada 21. decembra spriedumā lietā Nr. 2009-43-01 (turpmāk – spriedums lietā Nr. 2009-43-01) atzina, ka tās secinājumi par vecuma pensijām ir vienlīdz attiecināmi arī uz Izmaksu likuma 2. un 3. pantā ietvertajām izdienas pensijām. Šāds tiesas secinājums citastarp tika balstīts uz to, ka Izmaksu likumā noteikto izdienas pensiju izmaksu apmērs bija cieši saistīts ar sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumiem un tās tika aprēķinātas līdzīgi kā vecuma pensiju izmaksas. Tomēr sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 tiesiskās sekas konkrētajā gadījumā nebūt nenozīmē to, ka visas izdienas pensijas, raugoties no Satversmes 109. pantā noteiktā tiesību aizsardzības viedokļa, būtu pielīdzināmas vecuma pensijām.

Satversmes tiesa atzīst, ka starp vecuma pensijām un speciālajos likumos noteiktajām izdienas pensijām pastāv atšķirības Satversmes 109. pantā noteikto pamattiesību nodrošināšanas un aizsardzības aspektā. Minētās atšķirības citastarp pamatojas uz izdienas pensiju piešķiršanas un aprēķināšana kārtību, finansējuma avotu, kā arī piešķiramo izdienas pensijas apmēru. Līdz ar to speciālajos likumos noteikto izdienas pensiju nodrošināšanas un aizsardzības apmērs ir salīdzinoši mazāks nekā vecuma pensijām un tādējādi arī valstij piešķiramā rīcības brīvība šajā jomā ir lielāka.

Spriedumā lietā Nr. 2009-43-01 un 2010. gada 31. marta spriedumā lietā Nr. 2009-76-01 Satversmes tiesa jau ir izvērtējusi vairākus būtiskus jautājumus, kas saistīti ar likumiem, kuri ietilpst ekonomiskās krīzes seku mazināšanas pasākumu ietvaros pieņemtajā regulējumā. Satversmes tiesa secināja, ka likumdevējs, pieņemot minētajās lietās apstrīdētās normas, „nav ar pietiekamu rūpību izvērtējis to alternatīvas un nav paredzējis saudzējošāku risinājumu. Līdz ar to apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 109. pantam” (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 30.2.2. punktu un 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 6.2.2. punktu*).

Saeima atbildes rakstā nav norādījusi un no lietas materiāliem arī neizriet, ka attiecībā uz apstrīdētās normas pieņemšanu Saeima būtu rīkojusies citādi.

Līdz ar to šīs lietas ietvaros nav nepieciešams atkārtoti vērtēt apstrīdētās normas pieņemšanas procesu.

15. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka likumdevējs, pieņemot apstrīdēto normu, pārkāpis tiesiskās paļāvības un samērīguma principus.

Tiesiskās paļāvības princips prasa aizsargāt paļāvību, kas personai radusies uz noteiktu tās tiesību saglabāšanu vai īstenošanu. Tomēr tiesiskās paļāvības princips neizslēdz valsts iespēju grozīt pastāvošo tiesisko regulējumu. Pretēja pieeja novestu pie valsts nespējas reaģēt uz mainīgajiem dzīves apstākļiem. Arī grozot tiesisko regulējumu, valstij ir jāņem vērā tās tiesības, uz kuru saglabāšanu vai īstenošanu personai var būt izveidojusies paļāvība. Tiesiskās paļāvības princips prasa, lai valsts, mainot normatīvo regulējumu, ievērotu saprātīgu līdzsvaru starp personas paļāvību un tām interesēm, kuru nodrošināšanas labad regulējums tiek mainīts (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 23. un 25. punktu*).

Tomēr nevar atzīt, ka jebkura tiesiskā regulējuma maiņa, tostarp, piemēram, tāda, kura rezultātā samazinās personai iepriekš piešķirtās tiesības, vienmēr nozīmētu arī to, ka ir pārkāpts tiesiskās paļāvības princips. Lai izvērtētu, vai tiesiskās paļāvības princips ir ievērots, jāņem vērā tas, ka šā principa izpausme dažādās tiesību jomās var atšķirties. Proti, tiesiskās paļāvības principa aizsardzības apjoms ir atkarīgs no likumdevēja rīcības brīvības konkrēta jautājuma regulēšanā. Satversmes tiesai ir

jāvērtē, vai Saeimas izmantotās rīcības brīvības apjoms atbilst Satversmē noteiktajam. Tādējādi šajā lietā, izvērtējot apstrīdētās normas atbilstību tiesiskās paļāvības principam, jāņem vērā valsts rīcības brīvība sociālo tiesību, tostarp izdienas pensiju regulēšanas jomā.

Līdz ar to, lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma, kas paredz atkāpšanos no personai jau piešķirtām tiesībām, atbilst tiesiskās paļāvības principam, jānoskaidro:

1) vai personai ir radusies tiesiskā paļāvība uz konkrētu tiesību saglabāšanu vai īstenošanu un

2) vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp personas tiesiskās paļāvības aizsardzību un sabiedrības interešu nodrošināšanu (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 23. punktu*).

Lai konstatētu, vai Pieteikuma iesniedzējai ir radusies tiesiskā paļāvība uz konkrētu tiesību saglabāšanu vai īstenošanu, jāizvērtē tas, vai viņas paļaušanās uz tiesību normu ir likumīga, pamatota un saprātīga un vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2. punktu, 2004. gada 25. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-03-01 7. punktu un 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 21. punktu*).

15.1. Militārā dienesta likuma 59. panta pirmā daļa noteic, ka atvaļinātam karavīram – Latvijas pilsonim, kas pilda aktīvo dienestu un kam piešķirta militārā dienesta pakāpe – piešķir izdienas pensiju saskaņā ar Izdienas pensiju likumu. Izdienas pensiju likuma 2. panta pirmajā daļā noteikts, ka tiesības uz izdienas pensiju ir militārpersonai, kurai aprēķināts izdienas stāžs. Izdienas pensiju piešķir bez termiņa ierobežojuma pēc militārpersonas atvaļināšanās no aktīvā militārā vai ierindas dienesta. Izdienas pensiju izmaksu pārtrauc vai apmēru groza, ja izdienas pensijas saņēmējam tiek piešķirta vecuma pensija saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām”, bet pilnībā pārtrauc, ja izdienas pensijas saņēmējs no jauna iestājas dienestā, kas dod tiesības uz izdienas pensiju, vai saņem bezdarbnieku pabalstu. Proti, personai nav iespējams vienlaikus saņemt divus sociālās drošības sistēmas pakalpojumus: izdienas pensiju no valsts pamatbudžeta un bezdarbnieka pabalstu no sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta.

Pamatojoties uz Izdienas pensiju likumu, Pieteikuma iesniedzējai ar Aizsardzības ministrijas Sociālo lietu nodaļas lēmumu tika piešķirta izdienas pensija (*sk. lietas materiālu 9. lpp.*). Tādējādi Pieteikuma iesniedzējai radās paļāvība uz to, ka viņa saņems izdienas pensiju lēmumā noteiktajā apmērā. Tātad viņas tiesiskā paļāvība bija balstīta ne tikai uz spēkā esošu normatīvo aktu, bet arī uz individuālu tiesību aktu.

Satversmes tiesa secinājusi, ka attiecīgo laiku nodienējušai personai nevarēja rasties paļāvība uz konkrētu pensijas apmēru, taču bija tiesības paļauties uz to, ka izdienas pensijas apmērs būs saprātīgi saistīts ar šīs personas ieguldījumu dienestā un attiecīgo ekonomisko situāciju. Vispārējas inflācijas un atalgojuma pieauguma apstākļos šādām personām būtu tiesības sagaidīt attiecīgu pensijas pārrēķinu. Līdzīgā kārtā apstākļos, kad atalgojums tiek būtiski samazināts, būtu pieļaujams arī saprātīgs izdienas pensiju apmēra samazinājums pēc noteiktiem kritērijiem (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 6.2.1. punktu*).

15.2. Militārpersonām piešķirto izdienas pensiju normatīvais regulējums ir spēkā kopš 1998. gada 19. marta. Laika gaitā Izdienas pensiju likuma regulējums mainījās, taču izmaiņas vienmēr bijušas personām labvēlīgas. Līdz ar to militārpersonu izdienas pensiju normatīvais regulējums atzīstams par pietiekami noteiktu. Bez tam Satversmes tiesa jau norādījusi, ka persona, kura ieguvusi dienesta pakāpi un nodienējusi atbilstošo laiku, savulaik ir izdarījusi izvēli, proti, nolēmusi pildīt šo dienestu ar attiecīgiem nosacījumiem, tostarp nosacījumiem par izdienas pensiju. Apstrīdētās normas spēkā stāšanās laikā šai personai vairs nav iespēju izvēlēties, vai, ievērojot attiecīgo atalgojumu un sociālās garantijas, tā būtu uzņēmusies dienestu. Tāpat personai vairs nav tiesību izvēlēties, vai tā būtu atvaļinājusies pirms vispārējā pensijas vecuma sasniegšanas (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 6.2.1. punktu*).

Tādējādi Pieteikuma iesniedzējai bija radusies tiesiskā paļāvība uz to, ka viņa saņems izdienas pensiju noteiktā apmērā.

16. Izvērtējot to, vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp nepieciešamību aizsargāt personu tiesisko paļāvību un nodrošināt sabiedrības intereses, vērā ņemams tas, vai ir paredzēta saudzējoša pāreja uz jauno tiesisko regulējumu, kas var izpausties

kā saprātīga pārejas termiņa noteikšana vai kompensācijas paredzēšana (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2002-12-01 secinājumu daļas 2. punktu*). Tomēr minētais neizslēdz to, ka šādu saudzējošu pāreju iespējams noteikt arī ar citiem mehānismiem. Atsevišķos gadījumos, samērojot tiesiskās paļāvības ierobežojuma apmēru un tiesiskā regulējuma maiņas nepieciešamību un steidzamību, atkāpšanās no personai garantētajām tiesībām pieļaujama pat bez pārejas perioda. Turklāt saudzējošas pārejas esamība var nebūt vienīgais kritērijs, kas izšķir to, vai saprātīgs līdzsvars ir ievērots (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 25. punktu*).

Satversmes tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka straujas ekonomiskās lejupslīdes apstākļos vai citā ārkārtējā situācijā tiesiskās paļāvības princips prasa līdzsvarot personu tiesisko paļāvību ar sabiedrības interesēm. Izšķiroša nozīme šajā gadījumā ir tam, vai ievērots samērīguma princips (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 25. punktu*).

Izdienas pensiju ieturējums 10 procentu apmērā tiek piemērots visām militārpersonām neatkarīgi no to pensijas apmēra vai šo personu vecuma. Satversmes tiesa jau norādījusi, ka izdienas pensiju samazinājums neskar tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 6.2. punktu*).

Apstrīdētā norma pieņemta valsts budžeta ieņēmumu un izdevumu līdzsvarošanai. Ievērojamā ekonomiskās situācijas pasliktināšanās liedza valstij iespēju garantēt tādu iepriekš piešķirtās izdienas pensijas apmēru, kāds bija noteikts ekonomiskās izaugsmes gados. Neveicot pasākumus situācijas risināšanai, tiktu ietekmēta valsts spēja īstenot citu personu tiesības saņemt sociālās drošības sistēmas pakalpojumus un visas sabiedrības labklājība. Tas būtu pretrunā ar sociāli atbildīgas valsts principu.

Tomēr likumdevējam, pieņemot apstrīdēto normu, bija jāizvērtē apstākļi, kādos atrodas militārpersonas, kuras saņem izdienas pensiju. Proti, militārpersonas, kurām izdienas pensija piešķirta kā valsts atbalsts pārkvalificēšanās periodā, neatrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar tām militārpersonām, kuras atvaļinājušās no dienesta, sasniedzot maksimālo militārā dienesta pildīšanai konkrētā pakāpē noteikto

vecumu un kurām izdienas pensija tiek piešķirta ar mērķi nodrošināt tām iztikas līdzekļus, jo šo personu iespēja pārkvalificēties un no jauna uzsākt darba tiesiskās attiecības ir ļoti ierobežotas. Pieteikuma iesniedzēja un citas militārpersonas, kuras sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, atrodas citādos apstākļos nekā pārējās militārpersonas, kuras vēl nav sasniegušas vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu. To personu izdienas pensijas, kuras sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, pilda citas funkcijas. Satversmes tiesa jau ir norādījusi, ka personas, kuras sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, uzskatāmas par īpašu sociālo grupu, jo līdz ar algota darba pārtraukšanu samazināsies šo personu ienākumi un attiecīgi arī iespējas piedalīties dažādās sabiedriskās dzīves norisēs. Valstij iespēju robežās ir jānodrošina visiem gados vecākiem cilvēkiem cilvēka cienīgas dzīves standarts un iespēja aktīvi piedalīties valsts sabiedriskajā, sociālajā un kultūras dzīvē (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 28. un 31. punktu*).

Likumdevējam, pieņemot apstrīdēto normu un nosakot izdienas pensiju izmaksu samazinājumu, bija jāizvērtē visas šīs militārpersonām piešķirto izdienas pensiju funkciju un mērķu atšķirības.

No Saeimas atbildes raksta un lietas materiāliem nevar gūt apstiprinājumu tam, ka likumdevējs, pieņemot apstrīdēto normu, būtu vērtējis ekonomiskās un sociālās sekas attiecībā uz katru militārpersonu grupu, kas saņem izdienas pensiju.

Satversmes tiesa nevar stāties likumdevēja vietā un norādīt uz piemērotākiem lēmumiem vai arī noteikt, kā sadalāmi valsts budžeta līdzekļi. Satversme noteic, ka valsts varas institūcijām ikviens lēmums jāpieņem, ievērojot Satversmes normas un principus. Satversmes tiesas uzdevums konkrētajā gadījumā ir pārbaudīt, vai likumdevējs pamatoti noteicis izdienas pensiju samazinājumu attiecībā uz Pieteikuma iesniedzēju un personām, kuras atrodas ar viņu vienādos un salīdzināmos apstākļos.

Sociālās drošības pasākumiem ir ne tikai ekonomiskā funkcija – aizstāt ienākumu zudumu, bet arī sociālā funkcija – nodrošināt indivīdu iespējas saglabāt pilnvērtīga sabiedrības locekļa statusu (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1.3. punktu*). Tādējādi arī izdienas

pensiju izmaksu samazināšana uz laiku personām, kuras sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, ir iespējama, ja tiek panākts taisnīgs līdzsvars ar personai izveidojušos tiesisko paļāvību uz konkrētu izdienas pensijas apmēru.

Apstrīdētā norma ierobežo Pieteikuma iesniedzējas tiesības, kas tai jau bija piešķirtas, turklāt viņa ar šīm tiesībām varēja rēķināties ilgu laika posmu. Pieņemot apstrīdēto normu, nav paredzēta saudzējoša pāreja uz jauno tiesisko regulējumu, proti, nav noteikts pārejas termiņš, nedz arī izstrādāts regulējums, kas personām paredzētu kompensācijas.

Tā kā līdz ar izdienas pensiju izmaksu samazinājumu nav noteikta nedz atlīdzība par pensiju ieturējumu, nedz arī kādi citi pasākumi, kas būtu vērsti uz taisnīga līdzsvara panākšanu starp Pieteikuma iesniedzējas un visas sabiedrības tiesiskajām interesēm, apstrīdēto normu nevar atzīt par samērīgu.

Tādējādi apstrīdētā norma neatbilst tiesiskās paļāvības principam.

17. Satversmes tiesa jau secināja (*sk. šā sprieduma 14. punktu*), ka likumdevējs, pieņemot apstrīdēto normu, nav ar pietiekamu rūpību izvērtējis tās alternatīvas, nav paredzējis saudzējošāku risinājumu un tādējādi apstrīdētā norma neatbilst arī Satversmes 109. pantam.

Līdz ar to apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 1. un 109. pantam, ciktāl tā attiecas uz militārpersonām, kuras sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu.

18. Konstatējot apstrīdētās normas neatbilstību Satversmes 1. un 109. pantam, nav nepieciešams izvērtēt tās atbilstību Satversmes 91. pantam.

19. Satversmes tiesa šīs lietas ietvaros, izskatot Pieteikuma iesniedzējas konstitucionālo sūdzību, vērtēja apstrīdētās normas atbilstību augstāka juridiskā spēka normām tiktāl, ciktāl tā ierobežo viņas pamattiesības. Satversmes tiesa nav tiesīga ierosināt lietu pēc savas iniciatīvas vai paplašināt konstitucionālajā sūdzībā ietvertu prasījumu. Līdz ar to šajā spriedumā nav vērtēts izdienas pensiju samazinājums tām

militārpersonām, kuras saņem šo pensiju un vienlaikus ir nodarbinātas vai kuras nav nodarbinātas, bet nav arī sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu.

Satversmes tiesa jau secināja (*sk. šā sprieduma 14. punktu*), ka izdienas pensiju izmaksu samazinājums noteikts tādu pašu apsvērumu dēļ kā vecuma pensiju izmaksu samazinājums. Visi paredzētie pensiju izmaksu samazinājumi balstā uz līdzīgu likumdevēja izpratni par tā tiesībām ieviest noteiktas izmaiņas sociālo tiesību regulējumā. Ar izdienas pensiju izmaksu samazinājumu saistītie jautājumi jau tikuši vērtēti vairākos Satversmes tiesas spriedumos (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedumu lietā Nr. 2009-43-01 un 2010. gada 31. marta spriedumu lietā Nr. 2009-76-01*). Līdz ar to likumdevējam, izmantojot savu rīcības brīvību, būtu jāpārskata izdienas pensiju regulējums un savlaicīgi jānovērš iespējamais izdienas pensiju saņēmēju pamattiesību aizskārums.

20. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 31. panta 11. punktu gadījumā, kad Satversmes tiesa kādu tiesību normu atzīst par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai, tai jānosaka brīdis, ar kuru attiecīgā norma zaudē spēku. Šajā lietā Pieteikuma iesniedzēja lūgusi apstrīdēto normu atzīt par spēkā neesošu no tās pieņemšanas dienas, proti, 2009. gada 16. jūnija.

Nosakot konkrētu brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, Satversmes tiesa, balstoties arī uz savu līdzšinējo praksi, izvērtēs:

– vai apstrīdētās normas atzīšana par spēku zaudējušu ar atpakaļejošu datumu ir nepieciešama Pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizsardzībai;

– vai pastāv kādi apsvērumi, atbilstoši kuriem apstrīdētā norma būtu jāatzīst par spēkā neesošām ar atpakaļejošu datumu tikai attiecībā uz Pieteikuma iesniedzēju (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 34. punktu*).

Šajā spriedumā Satversmes tiesa ir secinājusi, ka apstrīdētā norma pārkāpj Satversmē noteiktos tiesiskas valsts pamatprincipus un līdz ar to personām garantētās pamattiesības. Nav nekādu citu iespēju novērst Pieteikuma iesniedzējai Satversmē noteikto pamattiesību aizskārums, kā vien atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no

tās pieņemšanas brīža. Šādā gadījumā valstij rodas pienākums atmaksāt ieturēto izdienas pensijas daļu.

Līdzīgā situācijā kā Pieteikuma iesniedzēja atrodas visas personas, kuras sasniegušas vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu un uz kurām apstrīdētā norma attiecas. Aizskārums ir radīts visiem tiem izdienas pensijas saņēmējiem, kuri sasnieguši likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, un tāpēc apstrīdētā norma ir atzīstama par spēku zaudējušu no tās pieņemšanas brīža attiecībā uz visām šīm personām.

Vienlaikus jāņem vērā fakts, ka apstrīdētā norma skar valsts budžetu un tūlītēja sprieduma izpilde varētu radīt nelabvēlīgas sekas.

Tāpēc uz apstrīdētās normas pamata neizmaksātā izdienas pensijas daļa militārpersonām, kuras sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, Saeimas noteiktajā kārtībā pilnā mērā atmaksājama ne vēlāk kā līdz 2015. gada 1. jūlijam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Atzīt Militārpersonu izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14. punktu, ciktāl tas attiecas uz personām, kuras sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam un spēkā neesošu no tā pieņemšanas brīža.

2. Noteikt, ka saskaņā ar Militārpersonu izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14. punktu noteiktie ieturējumi attiecībā uz personām, kuras sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, ir jāizbeidz ne vēlāk kā no 2010. gada 1. jūnija.

3. Noteikt, ka Saeimai ne vēlāk kā līdz 2010. gada 1. jūnijam jānosaka kārtība, kādā personām, kuras sasniegušas likumā „Par valsts pensijām” vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, atlīdzināmi ieturējumi, kas veikti, pamatojoties uz Militārpersonu izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 14. punktu.

4. Izbeigt tiesvedību lietā par Militārpersonu izdienas pensiju likuma pārejas noteikumu 16. un 17. punktu atbilstību Satversmes 1., 91. un 109. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

G. Kūtris